

**МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ ТА ІНФОРМАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ
УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ МИСТЕЦТВ
ІМЕНІ І. П. КОТЛЯРЕВСЬКОГО**

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

КОВТОНЮК ВАЛЕРІЯ ЛЕОНІДІВНА

УДК – 780.616.432.071.2(477)(092):78.03

ДИСЕРТАЦІЯ

СТИЛЬ МУЗИЧНОЇ ТВОРЧОСТІ М. ПЛЕТНЬОВА

Спеціальність 025 – «Музичне мистецтво»

Галузь знань 02 – «Культура і мистецтво»

Подається на здобуття ступеня доктора філософії.

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

_____ Ковтонюк В. Л.

Науковий керівник:
Сухленко Ірина Юріївна,
кандидат мистецтвознавства, доцент

Харків – 2022

АНОТАЦІЯ

Ковтонюк В. Л. Стиль музичної творчості М. Плетньова. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 025 – «Музичне мистецтво». – Харківський національний університет мистецтв імені І. П. Котляревського, Харків, 2022.

Починаючи з 1978 року, коли Михайло Плетньов виграв конкурс імені П. Чайковського, музична критика постійно стежить за творчістю митця. Виконавський стиль М. Плетньова зачаровує молодих музикантів, а його інтерпретаційні версії творів композиторів різних епох визнають еталонними, такими, що змінюють суспільне сприйняття давно знайомої музики. Творчість цього видатного музиканта з рамок «особистісного в мистецтві» вийшла на рівень узагальнення культурного досвіду епохи: в ній дивовижним чином сплелися кращі досягнення минулого і останні віяння сьогодення. Проте блискучий піанізм – це лише одна складова творчого самовираження митця, який активно займається диригентською та композиторською діяльністю що свідчить про універсалізм особистості М. Плетньова.

Згадуючи піаністів минулих епох – Ф. Ліста, А. Рубінштейна, Г. фон Бюлова – знаходимо тонкі зв'язки, що й досі живлять романтичну сутність музичного мистецтва: вихід за рамки вузької спеціалізації (поєднання піаністичної, диригентської та композиторської діяльності), інтерес до жанру транскрипції, репертуарні вподобання, обрання певного артистичного амплуа. Разом з цим, творчість М. Плетньова є квінтесенцією новітніх тенденцій музичного мистецтва, з його підкресленою простотою висловлення, емоційною «відстороненістю» від слухача, прагненням максимально точного відтворення авторського нотного тексту. Усе це разом робить постать М. Плетньова знаковою. Виходячи з вищезазначеного, *актуальність теми* зумовлена:

- значенням творчості М. Плетньова-піаніста у розвитку музичного мистецтва останньої третини ХХ – початку ХХІ століть;
- відсутністю досліджень, які б розкрили стиль музичної творчості М. Плетньова як художню цілісність, з урахуванням його диригентської діяльності;
- необхідністю осягнення композиторського доробку митця.

Об’єкт дослідження – музичне мистецтво останньої третини ХХ – ХХІ століття;

Предмет дослідження – стиль музичної творчості М. Плетньова.

Мета дослідження – обґрунтувати стиль музичної творчості М. Плетньова як феномену музичного мистецтва останньої третини ХХ – ХХІ століть.

У дисертації вперше:

- обґрунтовано трансформацію стилю музичної творчості М. Плетньова як результат діалогу особистості зі світом;
- визначено періодизацію стилетворчості митця та роль складових універсалізму М. Плетньова у розвитку стилю музичної творчості;
- розкрито специфіку романтичної традиції піанізму в системі виконавського стилю М. Плетньова-піаніста;
- досліджено еволюцію диригентської майстерності митця;
- проаналізовано доробок М. Плетньова-композитора.

Досліджено історію становлення поняття «стиль музичної творчості». Виявлено, що проблема творчості, як окремого різновиду людської діяльності, що надає особистості унікальний досвід самореалізації через мистецтво, привертала увагу багатьох вчених майже на всіх етапах розвитку суспільства: від Античності до сьогодення. При цьому загальною тенденцією можна визнати поступову концентрацію уваги мислителів саме на постаті Митця й, відповідно, на тих факторах, що визначають формування й трансформацію індивідуальної

системи виражальних засобів (того, що визначаємо як стиль) та художньо-естетичних настанов.

Систематизовано відомості про доробок українських вчених щодо вивчення індивідуального виконавського стилю (роботи О. Катрич, В. Москаленка, О. Сидоренко, Т. Сирятської, І. Сухленко, К. Тимофєєвої О. Фекете). У якості базового обрано визначення В. Москаленка стилю музичної творчості, що окреслює *«специфіку світовідчуття і музичного мислення творчої особи, яка реалізується системою музично-мовних ресурсів твору, інтерпретації і виконання музичного твору»*.

Зазначено, що провідною діяльністю М. Плетньова є піанізм і саме приналежність до фортепіанної культури вплинула на формування музичного мислення та художньо-естетичних настанов митця. Наслідування романтичної традиції фортепіанного мистецтва обумовило базові параметри індивідуального виконавського стилю М. Плетньова-піаніста: концентрацію на романтичному репертуарі, звуковий образ інструменту, що сприймається як аналог симфонічного оркестру, достатньо вільне відношення до авторського нотного тексту (від корекції артикуляційних та динамічних нюансів до створення транскрипцій). Зазначено, що навчання в класі Я. Флієра, який заохочував студентів до транскрибування стало поштовхом до розвитку композиторських здібностей М. Плетньова.

Розроблено періодизацію творчості М. Плетньова, що базується на порівняльному аналізі фактів, які засвідчують певні етапи розвитку різних видів творчої діяльності митця (фортепіанного виконавства, диригування, композиції).

- *1973-1978 роки – ранній, учнівський період*, межі якого визначені перемогами на конкурсах (1973 – юнацький конкурс у Парижі, 1978 – конкурс імені П. Чайковського) й, відповідно, завершенням формування системи музично-мовленнєвих ресурсів М. Плетньова-піаніста.

- **1978-1990 роки – етап творчого становлення:** час активного концертування у якості піаніста-соліста, робота у студіях звукозапису, розширення репертуару, у тому числі, через виконання маловідомих опусів. Важливим надбанням цього періоду є перший досвід М. Плетньова у диригентській діяльності (у 80-му році), що у подальшому значно вплинуло на життєтворчість митця.
- **1990-2006 роки – період активної організаційної роботи** – створення РНО, «Великого фестивалю РНО», співпраця з провідними компаніями звукозапису, успішність якої підтверджується, у тому числі, престижними міжнародними нагородами.
- **2006-2012 роки – період відмови від фортепіанного виконавства** – занурення в організаторську, диригентську діяльність та композицію, що, з одного боку, висвітлює нехарактерні для М. Плетньова-піаніста параметри стилю, а з іншого – вплинуло на кристалізацію стилю музичної творчості митця.
- **2012 рік й до нині – пізній період**, у якому домінантами стилю музичної творчості М. Плетньова можна визначити: 1) важливість раціональної складової; 2) кропітку пошукову роботу з текстами композиторських творів; 3) емоційну стриманість висловлювання і, водночас, готовність до несподіваних експериментів. Водночас, зберігають значення й ті параметри стилю, що були характерними для М. Плетньова на початку кар'єри: 1) концентрація уваги на творчості композиторів-романтиків (особливе місце займають твори П. Чайковського); 2) свідоме уникання зовнішньої ефектності, скептичне ставлення до сучасної музики та автентичної течії музичного мистецтва.

Дослідження стилю музичної творчості М. Плетньова дозволило дійти висновку, що його феномен обумовлений особливою якістю мислення – універсалізмом. Обдарованість у декількох сферах музичного мистецтва та

наявність лідерських, організаційних здібностей не тільки стала підґрунтям для професійної в них реалізації, але й значно збагатила систему музично-мовленнєвих ресурсів митця.

Формування його як піаніста, який наслідує принципи романтичної течії музичного мистецтва, визначило самобутній виконавський стиль з оригінальним відчуттям процесу звукотворення та окреслило стильові пріоритети репертуарної політики митця, яка ґрунтується на спадщини композиторів-романтиків (з особливою увагою до доробку Р. Шумана та П. Чайковського). Диригентська й організаторська діяльність, пов'язані зі створенням РНО, дозволили М. Плетньову розкрити власні комунікаційні потреби, які він не мав можливості реалізувати за допомогою фортепіанного виконавства (викладацька діяльність ніколи не цікавила М. Плетньова-піаніста). Композиторська творчість М. Плетньова, з одного боку, дає йому змогу чіткіше висловити власне «я», а з іншого – унаочнює певні етапи еволюції стилю музичної творчості митця. Так, сьогодні, в ній акумульовані виражальні засоби, опрацьовані у різних сферах діяльності, що дозволяє М. Плетньову сміливо експериментувати не тільки в жанрах «провідного» для нього фортепіанного мистецтва, але й створюючи симфонічні та вокально-хорові опуси. Велике значення для цього має диригентська діяльність митця, наявність власного оркестру, музиканти якого часто стаються першими виконавцями опусів М. Плетньова.

Зазначено, що у якості художнього керівника РНО, М. Плетньов відповідає за репертуарну політику оркестру, яка може слугувати маркером корекції художньо-естетичних настанов митця. З'ясовано, що як і в фортепіанному мистецтві М. Плетньов звертається до досить широкого кола композиторів: від епохи Бароко до першої половини ХХ століття, з акцентом на творчості композиторів-романтиків, зокрема, П. Чайковського. Незмінним також залишається свідоме уникання творчості сучасних композиторів (за винятком виконання власних опусів). Водночас, наявність оркестру дозволила

М. Плетньову звернутися до вокального мистецтва, зокрема, концертного виконання опер («Євгеній Онєгін» П. Чайковського, «Кармен» Ж. Бізе, «Семіраміда» Дж. Россіні, «Алеко» та «Франческа да Ріміні» С. Рахманінова, «Травнева ніч» та «Кощій Безсмертний» М. Римського-Корсакова).

Показовою для досягнення розуміння М. Плетньовим звукозображальних можливостей симфонічного оркестру є його транскрипція Токати і фуги *d-moll* 565 Й.С. Баха в якій, завдяки використанню духових інструментів у проведенні теми, М. Плетньов максимально наближається до барокової манери звуковидобування, з характерним для неї відчуттям окресленості кожної ноти (фактично, мовленнєвій інтонації) і протиставленням фактурних пластів, що імітує антифони храму.

Аналіз жанрово-стильового наповнення змісту творів М.Плетньова-композитора свідчить про значущість впливу базового виконавського імпульсу – романтичних традицій. Проаналізовано жанрово-стильову палітру композиторської спадщини М. Плетньова, а саме: перекладення для фортепіано музики з балетів П. Чайковського «Лускунчик» та «Спляча красуня» (у виконанні автора); Швейцарську фантазію (*Fantasia Helvetica*) для двох фортепіано з оркестром (у виконанні М. Плетньова, Б. Березовського, РНО під керівництвом С. Крилова); Джаз-сюїту для оркестру (у виконанні РНО під керівництвом М. Плетньова); Адажію для 5 контрабасів (група контрабасів РНО); цикл «Дитячі пісні» на вірші Р. Сефа (у виконанні Великого дитячого хору РДРК «Голос Росії», диригент М. Плетньов»); «Маленькі варіації на тему Рахманінова» (у виконанні А. Другаль).

Виявлено, що, розпочавши свою композиторську творчість з вивчення оркестрових опусів інших композиторів і перекладу партитури з багатовимірного оркестрового звучання в монотемброве фортепіанне. В М. Плетньов не обмежується музикою за участі фортепіано, співпрацює з різними інструментальними складами. Цікаво, що саме композиторська творчість

М. Плетньова підкреслює звучання ностальгічної нотки у його творчості, найяскравішим прикладом чого є цикл «Дитячі пісні» на вірші Р. Сефа, виконаний на 50-річному ювілеї композитора.

Ключові слова: М. Плетньов, стиль музичної творчості, творчість, індивідуальний виконавський стиль.

SUMMARY

Kovtoniuk V. M. Pletnev's style of musical creativity. – Qualifying academic work on the rights of a manuscript.

Dissertation for the degree of Doctor of Philosophy (PhD) on a specialty 025 – “Musical Art” (02 – Culture and Art). Kharkiv I.P. Kotlyarevsky National University of Arts, Ministry of Culture and Information Policy of Ukraine, Kharkiv, 2022.

Since 1978, when Mikhail Pletnev won the Tchaikovsky Competition, music critics have been constantly monitoring the artist's work. M. Pletnev's performing style fascinates young musicians, and his interpretive versions of works by composers of different epochs are recognized as reference, such that change the public perception of long-familiar music. The work of this outstanding musician went beyond "personal in art" and has reached the level of generalization of cultural experience of the era: it is amazingly intertwined best achievements of the past and the latest trends of the present. However, brilliant pianism is only one component of the creative self-expression of the artist who is actively engaged in conducting and composing, which testifies to the universalism of M. Pletnev's personality.

Recalling pianists of past eras – F. Liszt, A. Rubinstein, H. von Bülow – we find subtle connections that still nourish the romantic essence of musical art: going beyond narrow specialization (combination of pianistic activity, conducting and composing), interest in genre of transcription, repertoire preferences, choice of a certain artistic role. At the same time, M. Pletnev's work is the quintessence of the latest trends in musical art, with his emphasized simplicity of expression, emotional “detachment” from the

listener, the desire to reproduce the author's musical text as accurately as possible. All this together makes the figure of M. Pletnev significant. Based on the above, *the research relevance* is due to:

- the importance of the work of M. Pletnev-pianist in the development of musical art of the last third of the 20th – the early 21st centuries;
- the lack of research that would reveal the M. Pletnev's style of musical creativity as an artistic whole, taking into account his conducting activity;
- the need to comprehend the artist's compositional works.

The object of the research is the musical art of the last third of the 20th – 21st centuries;

The subject of the research is M. Pletnev's style of musical creativity.

The aim of the research is to substantiate M. Pletnev's style of musical creativity as a phenomenon of musical art of the last third of the 20th – 21st centuries.

In the thesis *for the first time*:

- the transformation of M. Pletnev's style of musical creativity as a result of dialogue of a person with the world is substantiated;
- the periodization of the artist's stylistic creativity and the role of the components of M. Pletnev's universalism in the development of the style of musical creativity are determined;
- the specifics of the romantic tradition of pianism in the system of performing style of M. Pletnev-pianist are revealed;
- the evolution of the artist's conducting mastery is studied;
- the works of M. Pletnev-composer are analyzed.

The history of the formation of the concept of “style of musical creativity” is studied. It was found that the problem of creativity as a separate kind of human activity, which gives the individual a unique experience of self-realization through art, has attracted the attention of many scientists at almost all stages of societal development: from antiquity to the present. At the same time, the general trend is the gradual focus

of thinkers on the figure of the Artist and, accordingly, on the factors that determine the formation and transformation of the individual system of means of expression (of what we define as style) and artistic and aesthetic guidelines.

Information on the work of Ukrainian scientists on the study of individual performing style (works by O. Katrych, V. Moskalenko, O. Sydorenko, T. Syryatska, I. Sukhlenko, K. Timofeeva O. Fekete) is systematized. V. Moskalenko's definition of the style of musical creativity was chosen as the basic one, which outlines *“the specifics of the perception of the world and musical thinking of a creative person, which is realized by the system of musical and linguistic resources of the work, interpretation and performance”*.

It is noted that the leading activity of M. Pletnev is pianism and this belonging to the piano culture influenced the formation of musical thinking and artistic and aesthetic guidelines of the artist. Following the romantic tradition of piano art determined the basic parameters of individual performing style of M. Pletnev-pianist: concentration on the romantic repertoire, sound image of the instrument, which is perceived as an analogue of a symphony orchestra, quite free attitude to the author's musical text (from the correction of articulating and dynamic nuances to the creation of transcriptions). It is noted that studying in the class of Y. Flier, who encouraged students to transcribe, was the impetus for the development of compositional abilities of M. Pletnev.

The periodization of M. Pletnev's work, which is based on the comparative analysis of the facts which demonstrate certain stages of development of various kinds of creative activity of the artist (piano performance, conducting, composing), is developed.

- *1973 – 1978 – early, studying period*, the boundaries of which are determined by winning competitions (1973 – Youth Competition in Paris, 1978 – Tchaikovsky Competition) and, accordingly, by the completion of the system of musical and speech resources of M. Pletnev-pianist.

- **1978 – 1990 – a stage of creative formation:** the time of intense concert activity as a pianist-soloist, work in recording studios, expanding the repertoire, including through the performance of little-known opuses. An important achievement of this period is the first experience of M. Pletnev in conducting (in 1980), which later significantly influenced the creative life of the artist.
- **1990 – 2006 – a period of active organizational work** – the creation of RNO, “RNO Grand Festival”, cooperation with leading record companies, the success of which is confirmed including by prestigious international awards.
- **2006 – 2012 – a period of abandonment of piano performance** - immersion in organizational activity, conducting and composing, which, on the one hand, highlighted uncharacteristic for M. Pletnev-pianist parameters of the style, and on the other – influenced the crystallization of the artist's musical style.
- **2012 and to this day – a late period** in which the dominants of M. Pletnev’s style of musical creativity can be determined: 1) the importance of the rational component; 2) painstaking research work with the texts of composers' works; 3) emotional restraint of expression and, at the same time, readiness for unexpected experiments. At the same time, the parameters of style that were characteristic of M. Pletnev at the beginning of his career remain important: 1) concentration of attention on the works of romantic composers (works by P. Tchaikovsky are of particular importance); 2) conscious avoidance of external effectiveness, skeptical attitude to modern music and the authentic trend of musical art.

A study of M. Pletnev’s style of musical creativity led to the conclusion that his phenomenon is due to a special quality of thinking – universalism. Talent in several areas of musical art and the presence of leadership, organizational skills not only became the basis for professional implementation in them, but also significantly enriched the system of musical and speech resources of the artist.

His formation as a pianist who follows the principles of the romantic current of musical art, defined the original performing style with an original sense of sound-creating process and outlined the stylistic priorities of the artist's repertoire policy based on the heritage of romantic composers (with special attention to the work of R. Schumann and P. Tchaikovsky). Conducting and organizing activities related to the creation of RNO allowed M. Pletnev to reveal his own communication needs, which he was not able to implement with the help of piano performance (teaching has never been of interest to M. Pletnev-pianist). M. Pletnev's work as a composer, on the one hand, allows him to more clearly express his "Inner Self", and on the other – illustrates certain stages of the evolution of artist's style of musical creativity. Thus, today, it accumulates means of expression that developed in various fields of activity, which allows M. Pletnev to boldly experiment not only in the genres of piano art which is "leading" for him, but also to create symphonic and vocal and choral opuses. Of great importance for this is the artist's conducting activity, the existence of his own orchestra, musicians of which often become the first performers of M. Pletnev's opuses.

It is noted that being the artistic director of the RNO, M. Pletnev is responsible for the repertoire policy of the orchestra, which can serve as a marker for the correction of artistic and aesthetic guidelines of the artist. It was found that, as in the piano art, M. Pletnev addresses a wide range of composers: from the Baroque era to the first half of the 20th century, with an emphasis on the works of romantic composers, particularly of P. Tchaikovsky. Conscious avoidance of the work of contemporary composers (except for the performance of their own opuses) also remains unchanged. At the same time, the presence of the orchestra allowed M. Pletnev to turn to vocal art, particularly to concert performances of operas "Eugene Onegin" by P. Tchaikovsky, "Carmen" by G. Bizet, "Semiramide" by G. Rossini, "Aleko" and "Francesca da Rimini" by S. Rachmaninoff, "May Night" and "Kashchey the Deathless" by N. Rimsky-Korsakov).

Indicative of M. Pletnyov's understanding of the sound-imaging possibilities of the symphony orchestra is its transcription of Toccata and Fugue in *D minor BWV 565* by J.S. Bach, in which, through the using wind instruments in the theme, M. Pletnev is as close as possible to the baroque style of sound production, with its characteristic sense of delineation of each note (actually, speech intonation) and contrast texture layers that imitates the antiphons of the temple.

Analysis of the genre and style content of works by M. Pletnev-composer shows the importance of the influence of the basic performing impulse – romantic traditions. The genre and style palette of M. Pletnev's compositional heritage is analyzed, namely: transcriptions for piano of music from Tchaikovsky's ballets “The Nutcracker” and “Sleeping Beauty” (performed by the author); Swiss Fantasia (*Fantasia Helvetica*) for two pianos and orchestra (performed by M. Pletnev, B. Berezovsky, RNO under the baton of S. Krylov); Jazz Suite for Orchestra (performed by RNO under the baton of M. Pletnev); Adagio for 5 double basses (RNO double bass group); cycle “Songs for Children” on poems by R. Sef (performed by the Great Children's Choir of RSRC “The Voice of Russia”, conductor M. Pletnev); “Small variations on a Theme of Rachmaninoff” (performed by A. Drugal).

It was found that, having begun his work as a composer with the studying the orchestral opuses of other composers and transcription the score from multidimensional orchestral sound into monotimbre piano one, M. Pletnev is not limited to music with the participation of piano, collaborates with various instrumental ensembles. Interestingly, it is M. Pletnev’s composing work that emphasizes the sound of nostalgic note in his work, the most striking example of which is the cycle “Songs for Children” on poems by R. Sef, performed at composer’s 50th anniversary.

Key words: M. Pletnev, style of musical creativity, creativity, individual performing style.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті в наукових фахових виданнях України:

1. Ковтонюк В. Л. Диригентська складова у музичній творчості Михайла Плетньова // *Науковий вісник Національної музичної академії України імені П.І. Чайковського*. – Київ, 2019. Вип. 126. С. 40-48
2. Ковтонюк В. Л. Творчество музыканта-исполнителя сквозь призму феноменологии // *Проблеми взаємодії мистецтва, педагогіки та теорії і практики освіти* / Харків. нац. ун-т мистецтв ім. І. П. Котляревського. – Харків, 2018. Вип. 50. С 8–16
3. Ковтонюк В. Л. Транскрипції Л. Стоковського та М. Плетньова Токкати і фуґи ре-мінор BWV 565 І.С. Баха як відображення динаміки розвитку романтичних тенденцій виконавського мистецтва ХХ-ХХІ століття // *Аспекти історичного музикознавства* / Харків. нац. ун-т мистецтв ім. І. П. Котляревського. – Харків, 2017. Вип. 10. С. 240–252

Праці в наукових зарубіжних виданнях:

4. Ковтонюк В. Л. Цикл «Детские песни» Михаила Плетнева: аналитические этюды // *Austrian Journal of Humanities and Social Sciences*. – Vienna, 2020. №7-8. р. 3–9